

parte. Numai el e încă aici. Singur, singur. E drept, singurătatea asta e ca o îmbăiere în neant, ca o plutire calmă peste ape nesfârșite, dar sunt ceasuri în care ai vrea să te simți cot la cot cu strada. Toți au plecat. Știe: risipirea asta e un viciu evreiesc. Totuși, Elkanan și ceilalți cunoscuți și discipoli pe care i-a îndemnat el să plece în Palestina și-au creat acolo o viață nouă, cu un nou conținut. Pământul bătrân și sterp al Palestinei i-a întinerit. Fiecărui chiot îi răspund o mie de ecouri. Ai o țintă, alergi, năzuiești și uiți, uiți, uiți că viața e pustie și fără sens. Dar Zalman ce-o fi făcând în Rusia sovietică? De la Șneier Șoihăt, tată-său, nu poți ști mare lucru. Bătrânul haham¹ primește rar vești. Scrisorile fac ocol lung prin țările care au hotarele deschise Rusiei și sunt scurte și vagi: nu poți ști pe ce mâini încap și ce interpretare se dă unei vești nevinovate. A auzit că a ajuns profesor de română la Tiraspol sau la Charkov².

Ei, de n-ar fi fost atentatul de la Senat, în care a vrut să-l implice Iuliu Popp, el era azi un biet medic de plasă, pierdut în apostolat naiv în satul acela uitat de Dumnezeu, pe câmpia Bărăganului.

Cu *Die Weltbühne* sub ochi, și-a spus: oricum mai mare nevoie avea sângele meu îngroșat și somnoros de biciuirea febrei activiste decât Zalman, întotdeauna viu și oțelit.

A lăsat să-i umble iar privirile pe revistă. Ca împins de un resort, a sărit de pe divan. La programele de radio a citit:

¹ Rabin, persoană care taie vite și păsări după prescripții rituale mozaice. (*n.r.*)

² Harkov, al doilea oraș ca mărime din Ucraina (*n.r.*)

Acum să doarmă. Să se gândească la Zalman și la Radio Tiraspol.

Tot așa de leneș cum se târăsc acum clipele se târau și cele de luni. Ziua parcă nu se mai sfârșea. Din ajun, când înserarea fusese speriată de întâiul huruit de oblon tras la o prăvălie evreiască, el parcă a simțit timpul umblându-i plicticos pe spate, pe ceafă, pe cap. De cu seară n-a fost în stare să facă nimic. La prânz n-a mâncat. Mira a crezut că din pricina obișnuitei sale neputințe de a se așeza la o masă ce i se pare străină și umilitoare; apoi, fiindcă era o zi de Iom Kipur, l-a întrebat dacă postește. Așa singur și dezarmat cum e, reintrarea, prin post, în rândurile colectivității îi aduce, poate, ocrotire, s-a gândit ea. În urmă cu trei săptămâni, a rugat-o el însuși, așa, din senin, să-i pregătească vineri seara lumânările aprinse în sfeșnicele de argint ale bătrânilor.

Până adineauri a răsfoit revistele și ziarele. Când a venit peste case bătaia ceasornicului de la Biserica Sf. Petru: ... trei, patru, a lăsat să-i cadă ziarul din mână și a așteptat. Dangătul trebuie să spargă timpul stătut și să aducă o schimbare. A luat din nou cu tristețe leneșă *Die Weltbühne*¹ și s-a uitat la ilustrațiile teatrului sintetic rusec. Privirile au umblat apoi peste studiile despre Rusia sovietică. Gândurile s-au ridicat și au început să vagabondeze: interesant laborator de experiențe sociale și sufletești acolo. Oare ce o fi făcând Zalman? Va fi reușit el să se înțelească? Oare s-o fi identificat cu pământul, cu cerul și cu apele rusești? Doamne, toți au plecat, fiecare în altă

¹ Săptămânal german adresat intelectualilor de stânga, din timpul Republicii de la Weimar (*n.r.*)

jurul nasului și buzelor are cute adânci, ca actorii bătrâni. Și ce licărire ciudată în ochi.

Se privește lung, cu un amestec de compătimire calmă și stimă: așa cum stă pe divan, mărunț și lat, ghemuit, cu mâinile între genunchi, cu o parte a chipului în umbră, pare un Rembrandt prețios.

Observația l-a trezit: vezi, iar dă târcoale în jurul ființei proprii. De aceea a ajuns în halul ăsta.

O să doarmă puțin, apoi va porni din nou în oraș. Trebuie să-și caute bani. Dacă nu pentru „Robespierre”, care la urma urmelor n-o să-i poată scoate mâine pe bătrâni din casă și nici să le vândă lucrurile – e doar duminică –, dar măcar să le poată da pentru masă. Și apoi chiar lui însuși i-ar trebui...

Nu, nu-i trebuie nimic. Nu mai are nevoie de nimic. Nu-i pasă de nimeni și de nimic. Nici de părinți cu necazurile lor, nici de Mira cu tristețea ei, nici de copil, nici de el însuși. E sfârșit. Nu mai poate. Nu mai poate. Așa cum e acum întins pe divan, o să tragă de undeva un cearșaf ca un lințoliu alb de mort, o să se înfășoare, o să se ascundă și n-o să mai dea nimeni peste el. Acum cinci zile, de Iom Kipur¹, când s-a hotărât să plece la București, era cu totul altceva. A fost stimulenta acela absurd oferit de mesajul lui Zalman la Radio Tiraspol. Atunci i s-a părut din nou că numai el a rămas aici, întârziat și stingher.

¹ Iom Kipur este cea mai însemnată dintre cele trei mari sărbători evreiești. Este o sărbătoare deosebit de sobră și austeră, care cuprinde un post absolut de 25 de ore care marchează ziua ispășirii. În Tora este numită „Ziua ispășirilor”. Este ultima din cele zece „Yamim Noraim” („Zilele Penitenței” sau ale „temerii reverențioase”) care încep cu Anul Nou ebraic Roș Hașana. (n.r.)

se schimbe. Parcă ar fi în permanență sub narcoză: conștiința ascuțită și clară îi spune ce trebuie să facă și ce nu, dar o vagă beatitudine leneșă îi mână faptele pe alte drumuri. Ca printr-o plasă subțire de ceață trandafirie se vede pe el însuși, vrea să se oprească din drum, dar își simte neputința și, ușor mulțumit, se lasă purtat de o căruță care pare că nu e a lui.

Nu, nu-i nimic de făcut.

Ba o să se schimbe. Câteva ani măcar, până o să-și croiască drum și o să-și asigure un trai liniștit, își va lua concediu de la el însuși. Într-o zi însă, se va înapoia la sine și-și va spune: „Acum vino, Baruch Landau, ți-am pregătit tihnă”.

A zâmbit trist. Zâmbetul a luminat o clipă oglinda lungă a șifonierului din față: ca într-o carte calmă demult citită sau ca într-o cromolitografie veche, neurnită din perete cu anii, Baruch se vede în oglindă, vede odaia și, prin fereastra ei, bulevardul. Bulevardul e larg, castanii au coamele ruginii și grele de ploaie și la casa de peste drum, vântul rupe iedera rămasă de astă-vară încolăcită în jurul balconului de lemn. Cerul atârnă spălăcit și ploaia stăruie cu stropi mari. Divanul, pătuțul alb al copilului, lampa cu abajurul verde și cărțile din bibliotecă stau încremenite în liniște.

Nu, el nu mai pleacă. Toamna a venit cu ploile lungi și reci. E atât de obosit și de neputincios. Să fie lăsat în pace. Când i-au crescut umbrele astea sub ochi? Și ochii sunt parcă mai cenușii ca înainte. În sprâncenele groase la tâmples și în părul răvășit peste cap lucesc fire argintii. Și cum a slăbit: fața cu fălcile late puternice e acoperită cu o piele subțire, palid pământie. În

E de ajuns că el însuși știe ce înseamnă ca după șase ani de la nuntă s-o mai poată vedea ca adineauri când a apărut în ușă, trup de femeie tânără în rochia neagră. Rău a făcut că nu i-a vorbit cald. Mâine pleacă și ea rămâne aici. Pentru cine rămân toate aici? Gândul îi aleargă la Friedrich Gross. De mult n-a mai văzut-o ca acum, cu ochi de bărbat străin. De mult nu s-a mai simțit păzind-o ca pe un bun al său, numai al său, de gânduri străine, hoțeste. Rău a făcut că n-a lăsat-o să vorbească și n-a vorbit și el. Ce vină are ea dacă nevoile și umilințele i-au ascuțit susceptibilitatea într-atât încât a ajuns să-și bănuiască propriile gânduri? Este ea vinovată dacă el s-a învârtit toată dimineața în port, în fața cafenelei „Bursa”, fără niciun rost, cu un aer aferat, salutând și răspunzând la saluturi, fără să se apropie însă de niciunul dintre cunoscuții la care ar fi vrut să încerce un împrumut? Sau că a urcat la Florian hotărât să-i ceară ceva bani până mâine, dar nu i s-a descleștat gura, pentru că simte, sub stima și dragostea acestor oameni cu stare, grija ce o au de a-și prezerva pungile? Sau este el vinovat că nu e un negustor cu capul limpede sau un literat cu conștiința precisă și lucidă a unei chemări căreia nimic nu i se poate pune în cale, ci un biet cabotin, o sfărâmatură caraghioasă?

De atâtea ori și-a făcut rechizitoriul. Totuși e bine că și-l face din nou. Poate că acum, la răspântia hotărâtoare, în ajunul mutării la București, o să înceteze să se bălăbănească fără ancoră între două existențe. Poate că acum o să înceteze să fie la treizeci de ani un adolescent romanțios, risipit în reverii și pierdut în autoanalize și autocontemplări. Trebuie neapărat să

... și vine săptămâna cea de toate zilele.

... Sănătate și pâine dă-ne.

... Oh, sănătate și pâine.

Se simte iar aproape de Baruch, aproape de tristețile și zbaterile sale. Cu ochii umezi, trece în vârful picioarelor din sufragerie în antreu. Ușa dinspre Baruch e închisă. Simte cum i se taie picioarele: astă-vară, el a încercat să se spânzure dincolo, de cârligul lămpii. Noroc că mama a intrat întâmplător în odaie și i-a tăiat frânghia.

Înspăimântată, Mira împinge ușa.

Baruch, culcat pe divan, se ridică. Mira a rămas încremenită în ușă. El ghicește ce s-a petrecut în capul ei, ar vrea să-i vorbească, s-o liniștească și s-o asigure că de aici încolo toate se schimbă: în București o să-și croiască un drum, o s-o aducă acolo curând cu copilul. Așa cum o vede însă, stând înaintea lui, i se pare deodată că acest gând, „o să-și croiască drum”, nu e venit din propria lui hotărâre, ci din îndemnul ei și al părinților. S-a dat jos, cu mișcări leneșe, dar grele de amenințări, de pe divan și a spus șuierat:

— Biiine. Vasăzică, nici să mă odihnesc n-am voie.

Mira își simte pleoapele tremurate și iese, trăgând ușa după ea.

Baruch a petrecut-o cu privirea. Acum o urmărește în gând: ea e dincolo, în antreu, buimacă. Rău a făcut. Ar fi trebuit să-i spună un cuvânt bun. Trebuia s-o facă să simtă cât îi este de dragă. Poate că acum, când rămâne singură, l-ar putea înțelege. Dar a cui e vina dacă, după șase ani de căsnicie, ea tot nu vede cât e de risipită în el, sub toate violențele! Nu-i nimic.

hoțască, tiptilă”. Parcă simți cum îți despică țeasta cu privirea și-ți citește gândul, ca adineauri când a venit din oraș.

— Tu nu trebuie să le pui pe toate la inimă. Cred că în București o să se schimbe. Goana după pâine o să-l trezească și o să-l facă om.

Mira o privește absent.

Gândurile au pornit pe alt drum: numai de nu l-ar prinde acolo cercul lui Ioel Lipkanov, al lui Andrei Lujer și al celorlalți scriitori cu care se cunoaște din vizitele lor aici sau din corespondență. Parcă poți ști cu ce gânduri pleacă?

Femeia a strâns între timp de pe masă. Doamna Miranski a trecut și ea în dormitor.

— Culcă-te și tu puțin, Mira. Diseară trebuie să mergem la Lojă, la conferința lui Baruch.

Mira dă din cap. O să se culce. Rămâne însă aici în sufragerie, în fața ferestrei ce dă spre curte. Ploaia e acum deasă și repede, cerul atârnă plumburiu deasupra copacilor groși și foșnitori și în ea s-a așternut o tristețe pe care nu și-o poate lămuri. De undeva, nu știe de unde, poate din întunecarea de afară, poate dinăuntru ei necunoscut, vine și o cuprinde acest sfârșit de sâmbătă trist. Cum stă la fereastră, simte că e gata să-și umezească mâinile de geamul aburit și, cu aceeași sfâșiere ca mama lui Baruch, să însoțească sâmbăta până la poartă și să întâmpine „săptămâna cea de toate zilele”, care începe îndată:

... Dumnezeu al lui Abraham, al lui Ițhak și al lui Iacov.

... Sâmbăta cea sfântă ne părăsește

Dar a cui e vina în toate? Dacă nu-și risipea anii cei mai buni în sionism¹, socialism și literatură, nu ajungea, desigur, aici.

A privit-o lung și îndurerat pe Mira.

— Tu te-ai văzut cum arăți?

Mira tace. Ea știe mai bine decât doamna Miranski ce-au fost anii aceștia de când s-a măritat. Odată a încercat să-i vorbească lui Baruch, dar el i-a spus cu un calm care a înghețat-o: „Ce-ai face dacă aș da dracului toate obligațiile de care îmi vorbești și m-aș dărui întreg chemării mele? Indiferent dacă o am cu adevărat sau dacă e simplă manie. Ce-ai face? Ai divorța sau m-ai urma? Nu vezi, însă, că eu mă echilibrez și-i împac și pe diavol, și pe Dumnezeu? Poate pentru că într-adevăr n-am altă chemare decât să fiu soț și tată”.

Pentru despărțire e târziu: copilul e mare. Și apoi ea ce să facă? Cum Dumnezeu s-a lăsat prinsă și târâtă de dragostea lui tumultuoasă? Când se apropia, ea trăia spaima de porumbiță care simte pe aproape fâlfâirea uliului. Ce poate face acum? Iată! S-a resemnat. Trăiește în umbra lui, se silește să-i ghicească gândurile și să le împlinească înainte de a se naște. Numai de n-ar fi atâtea nevoi și mai ales spiritul lui polițienesc: „Să-mi spui ce-ai gândit în clipa asta? Și ce e umbletul ăsta în vârful unghiilor ca într-o casă în care a murit cineva? Ce e strecurarea asta moale și vicleană de pisică? Vreau să-ți simt existența pe față, deschis, ochi în ochi, nu așa

¹ Mișcare politică și religioasă apărută în țările europene la sfârșitul sec. XIX, la baza căreia stă ideea întemeierii unui stat evreiesc pe teritoriul Palestinei. (*n.r.*)

Jacob Miranski și-a scos ochelarii cu ramă subțire de aur. I-a șters, i-a pus la loc, i-a scos din nou, apoi, cu mișcări nervoase, și-a netezit mustața albă și lungă. Buzele au tremurat ușor pe obrazul de pergament gălbui. Doamna Miranski a vrut să spună ceva, dar, ca întotdeauna în acest an și jumătate de când s-au mutat din nou copiii aici, a simțit privirea severă a lui Jacob și a tăcut și ea. (Copilul s-a făcut mare, împlinește la Crăciun cinci ani și nu trebuie să știe de neînțelegerile dintre părinți.)

Când masa a luat sfârșit, bătrânul Miranski a trecut cu copilul în dormitor. Și-a pus pijamaua de pluș cafeniu închis, cu brandenburguri late, a aprins luleaua și s-a întins în fotoliu, adânc, bătrânește. *Adevărul*, adus la prânz din oraș, și *Neue Freie Presse*, sosit dimineața cu poșta, au rămas nedesfăcute pe măsuța de alături.

Cafeaua l-a găsit ațipit în fotoliu. Copilul a adormit și el îndată, ca și când ar fi simțit aerul încărcat.

În sufragerie șușoteau doamna Miranski și Mira.

— Dar nu-i spune nimeni nimic.

— Vezi, mamă, asta îl înnebunește. Mi-a spus odată: grosolănia cuiva, căruia îi ești îndatorat, te despovărează, bunăvoința asta însă, neobosită și discretă, te poate face să-ți zbori creierii.

Tac amândouă. Doamna Miranski își amintește că nu o dată, când îi întindea farfuria, el, trezit parcă din vis, îi arunca o privire care o îngheța și se ridica brusc de la masă; altădată i se umezeau ochii și privirea se încleșta undeva într-un gând. Stătea așa până ce rămânea singur la masă, apoi, cu ochii împăienjeniți, se ridica și se închidea în odaia lor, trântit pe divan, îmbrăcat cum era, cu fața în sus și fălcile încleștate.

Mira, care l-a așteptat un ceas în ușa marchizei, a vrut să-l ajute să-și scoată pardesiul. El s-a ferit și a mormăit întunecat:

— Nu mănânc!

A dat să treacă în odaia din față, dar simțindu-i privirea îndurerată, a adăugat blând:

— Nu mă simt bine... o să mă culc puțin... mâncați voi...

Deodată, și-a amintit din nou că locuiește aici la socri, el, copilul și ea, și că de trei săptămâni de când a închis anticariatul acela nenorocit, ducând acasă raturile și cărțile, se învârte fără rost.

Lecțiile de ebraică pe care le-a reînceput și foiletoanele la gazetele locale nu-i aduc nimic. Privirea Mirei, cu o clipă înainte, atât de bună și tristă, i s-a părut, ca de atâtea ori, încărcată de umiliri și provocări. A ridicat capul, i s-a uitat țintă în ochi și a izbucnit:

— Am spus de atâtea ori să nu fiu așteptat cu masa. Ieși!

Și a trecut în odaia lui, trântind ușa.

Mira, mică, subțire, cu părul negru albăstrui, ochii mari întunecați, a rămas câteva clipe nehotărâtă și a trecut cu pași tremurători în sufragerie, unde așteptau la masă bătrânul Jacob Miranski, doamna Miranski și copilul.

Nimeni n-a scos un cuvânt. Doamna Miranski a sunat femeia să aducă mâncarea și masa a început într-o tăcere mută și apăsătoare.

Ca de atâtea ori, părinții Mirei și-au dat seama că iar s-a petrecut ceva. Mira a spus încurcată:

— Nu se simte bine.

de „una dintre obișnuitele singuratice călătorii nocturne deasupra Mării Negre pentru destinderea nervilor”. Ba un confrate a avut cinismul naiv

să ne vorbească de „un probabil refugiu în anonimat într-un necunoscut cătun african”.

În numărul de mâine, amănunte senzaționale.

Un asemenea reportaj i s-ar fi părut o glumă de prost gust care în niciun caz nu-l putea privi pe el, „zdreanța melodramatică, adolescentul întârziat până la treizeci de ani, bovarizând și *peergyntizându-și* viața”, cum îi plăcea să spună.

Se simțea în ziua aceea mai sfârâmat și mai sfârșit decât oricând. La masă a venit către ceasurile două, udat de ploaie și întunecat.

În pragul porții înalte și vechi i s-a părut că a părăsit de ani buni curtea aceea mare, cu copaci bătrâni și pletoși și chioșcul înecat în viță. Nu-și dădea seama de ce priveliștea i se părea înstrăinată. Dimineața la plecare, după o noapte, în sfârșit, liniștită, odăile și curtea inundate de soare îi dădură iluzia unui refugiu de mult râvnit. Acum însă, ploaia grea și rece, pornită către prânz, a răvășit curtea și a îmbătrânit-o cu lumină plumburie și somnoroasă.

Sau i se par toate străine acum, pentru că în el s-a schimbat priveliștea: azi dimineață, după ce și-a șters bine de pete hainele și le-a călcat, a pornit în oraș cu nădejdea că tot va putea să îngrijească de bani pentru „Robespierre”. Acum e iar acasă, fără un ban, cu hainele learcă și în toată făptura cu o asemenea sfârșeală, încât simte nevoia veche să se culce și să doarmă letargic săptămâni în șir.

¹ De la *Peer Gynt*, o piesă de teatru în versuri de cinci acte scrisă de dramaturgul norvegian Henrik Ibsen, publicată în 1867 (n.r.)

Baruch Landau ar fi socotit nebun pe oricine i-ar fi prorocit în după-amiaza aceea întunecată și ploioasă de octombrie 1925 că peste cinci ani o să apară în unul dintre cele mai citite cotidiene din București următoarea știre:

O DISPARIȚIE SENZAȚIONALĂ

De două zile a dispărut cu hidroavionul pilotat de el însuși cunoscutul financiar israelit Baruch Landau, magnatul trustului „Papyrus”, finanțatorul editurii „Măine” și conducător din culise al acelei numeroase părți a concetățenilor noștri de confesiune mozaică, neasimilați și neasimilabili cu interesele și aspirațiile neamului.

Se bănuiește o trecere în Rusia sovietică, lucru care, judecând după anumite afinități, ar fi și explicabil.

Înregistrăm și zvonul unei plecări în Palestina. Ar fi, în sfârșit, un început al drumu-

lui înapoi către întâiul Canaan.

Într-un fel sau altul, fuga e pusă în legătură cu situația Băncii Landau-Popp & Co.

Dacă această fugă atavică îl scapă pe tristul aventurier de sancțiunile care n-ar fi putut să întârzie, au rămas încă destule „mari personalități” financiare și politice – printre care diverși deputați și ziariști, al căror somn nu mai poate fi liniștit.

Foarte suspect ni se pare că anumita presă, care se pretinde bine informată, nu suflă un cuvânt, iar redactorii ei te asigură, între patru ochi, că e vorba

narativă ternă, a-pasională: „Cartea e solidă, sănătoasă, dar la o temperatură scăzută; ducem dorul febrei. Benador se simte în largul lui când are de-a face cu cazuri cvasipatologice, cu sensibilități exacerbate. Individul mediu, «normal», nu-l excită îndeajuns”.

În epocă, Pompiliu Constantinescu formula ferm o opinie autorizată: „*Ghetto veac XX* este cartea cea mai tipică ebraică apărută în literatura română...” (Pompiliu Constantinescu, „Ury Benador: *Ghetto Veac XX*”, în *Opere. III: Publicistică (1933-1936)*, ed. de Mihaela Constantinescu-Podocea, București, Academia Română & Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2021, p. 542). Dincolo de această amprentă etnologică, antropologică, sociologică și de cea istorică, *Ghetto veac XX* rămâne o carte demnă de incursiunea oricărui cititor pasionat.

Lectură plăcută!

Ovidiu PECICAN

observă că este adusă sub priviri „o lume atât de particularistă, dar închisă moralmente” (*ibidem*, p. 542) care „foiește de tipuri episodice, pitorești, ale ghetoului” (*ibidem*, p. 543). De fapt, la drept vorbind, zbaterile și dezbaterile din ghetto fuseseră deja exportate înafara acestuia încă de când Troțki își scria articolele pregătitoare pentru ceea ce urma să fie Revoluția leninistă din toamna târzie a lui 1917. Odată cu afirmarea ideologiei leniniste și a troțkismului ca atare, cel puțin o parte dintre dezbaterile constatabile în mediile ebraice europene se „externalizaseră” și pluteau în aer. Marginalitatea nu este întotdeauna la margine...

Lui Pompiliu Constantinescu nu îi scapă nici dublul caracter al lucrării: „cu siguranță că opera este autobiografică și monografică” (*ibidem*), evidențiind astfel fără explicitări inteligența cu care romancierul a știut să ridice anumite circumstanțe legate de mediul și de experiențele biografiei sale la relevanță epică monografică. El sesizează astfel, deplin intuitiv, capacitatea nu doar de precizie referențială, ci și pe cea transfiguratoare a scriitorului comentat. Admirația își face loc exprimată discret în comentariul critic, fiindcă *Ghetto veac XX* „are, în parte, justificarea documentarului; mediu necunoscut, aproape, la noi, ghettoul veritabil evreiesc apare atât de compact în romanul său, încât excesul pare o însușire” (*loc.cit.*, p. 544). Excesul, aici, se vedește de altă factură decât cel, de pildă, din literatura de avangardă. Este vorba despre instinctul detaliului revelator, de dorința subliniată a autorului de a evoca în mod cât mai veridic, fie și cu prețul atenuării brodelii romanești, mediul său de proveniență înfățișat ca lumea în care se mișcă protagonistul și celelalte personaje.

Germinările se impune ca un roman „scris în general îngrijit, sobru și cu o densitate care vrea să creeze viața” (p. 546). Al. Mirodan deploră în schimb o anume disciplină

era vorba doar de ambiția unei cuprinderi panoramice a acestei vieți iudaice din inima României. Folosind ca ancadrament viața din ghetou, „... cartea ne pune la dispoziție și un catalog al problemelor care sfâșiau ulița evreiască, de la habotnicism la liberalism, de la sionism la asimilism, de la credința în virtuțile capitalismului la valul de stânga, personajele fiind angajate în lungi discuții pe marginea ideilor de pe agenda zilei și veacului” (*ibidem*). Balzacianismul este aici depășit printr-o repertoriere narativă, epică – și nu arid doctrinară – a principalelor ideologii și orientări prezente printre evreii români dintre războaie. Abilitatea scriitorului este aceea de a le pune pe toate în pagină, nu doar pe aceea creditată de el prin alter egoul său fictiv, protagonistul cărții. Chiar dacă aceasta – sionismul – beneficiază de un plus de atenție, fiind tacit susținută prin însăși atribuirea partiturii către erou, acest lucru se face fără exces de tezism, mulțumindu-se să marcheze prin tendință volumul. Pompiliu Constantinescu distribuie, și el, niște necesare accente, căci – spune criticul – „Ebraismul din *Ghetto veac XX* este mesianic, dogmatic și specific orgolios” (Pompiliu Constantinescu, „Ury Benador: *Ghetto veac XX*”, în *Opere. III: Publicistică (1933-1936)*, ed. de Mihaela Constantinescu-Podocea, București, Academia Română & Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2021, p. 545). Intuiția aceasta ar fi meritat dezvoltată, dar pe imperturbabilul critic îl interesa valoarea estetică a cărții și nu alonja sa ideologică. Tot el vedea, în aceeași direcție, ceea ce îi părea a fi o chestiune de bucătărie iudaică internă a ideilor. „Cu tot excesul de pitoresc documentar din *Ghetto veac XX*, de altfel prima parte dintr-o trilogie ebraică, anunțată sub acest titlu general, palpită în el un suflu mesianic, un crez sionist și o problematică închisă aproape exclusiv în limitele ebraismului” (*loc.cit.*, p. 542). Criticul interbelic

«rezolvându-l» odată pentru totdeauna, și nemailăsând altora niciun petic de comunitate neexplorat. Organigrama ghetoului ne este înfățișată până în cele mai mici amănunte, ca și cum romancierul ar fi avut în fața ochilor, deasupra biroului, o hartă a lumii evreiești, înfigând cu fiecare pagină scrisă un steguleț; ieri am scris despre sinagogi, astăzi am lichidat hederul și școlile, mâine dau gata înmormântările, săptămâna viitoare intru în negustori și haine vechi” (Al. Mirodan, *Dicționar neconvențional al scriitorilor evrei de limbă română*, I, ed.cit., p. 144-145). Vocația frescăi din care rămâne doar un fragment amintește de *Satyricon*-ul lui Petronius Arbiter și stârnește aceleași regrete după întregul nicicând reconstituibil. Realitatea textuală rămâne însă singura constrângătoare și readuce la realitate. Cărțile nescrise există doar într-un plan al subiectivității auctoriale inaccesibil receptării.

Pentru Al. Mirodan, *Ghetto veac XX* este „un mare reportaj, un excelent documentar” (Al. Mirodan, *op.cit.*, p. 145). Cu alte cuvinte, el trebuie citit în aceeași ordine cu alte specimene contemporane scrise de autori evrei din România, precum reportajele interbelice extraordinare ale lui Felix Brunea-Fox. Acceptând și acest unghi de lectură, ar trebui poate ca *Germinările* să fie alăturate romanelor nonfictive ale lui Truman Capote (*Cu sânge rece*) sau, la noi, ale lui Paul Goma (*Cutremurul oamenilor etc.*).

Totuși, nu i se poate refuza cărții statutul de ficțiune literară. Pompiliu Constantinescu deslușește că romanul a fost „conceput pe un dublu plan, documentar și psihologic” („Ury Benador: *Subiect banal*”, în *Opere. III: Publicistică (1933-1936)*, ed. de Mihaela Constantinescu-Podocea, București, Academia Română & Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2021, p. 835). După Mirodan, mai puțin interesat de destinul personal al eroului central al cărții, nu

dictaturi, cele de factură roșie. În caz că vreo formă inițială a romanului *Mâl și beznă* – cu un titlu grăitor, evocând poate nu doar împrejurările istorice general degradate, ci și Holocaustul – va fi fost așternută pe hârtie, nu este deloc exclus ca prozatorul să o fi reluat cel puțin o dată pentru a o ajusta la noile presiuni ale cenzurilor ideologice. În orice caz, pe patul de moarte, încă lucid, spre a fi sigur că *Mâl și beznă* nu apare altfel decât voia, Ury Benador a rupt fiecare început de capitol. Așa cum era, manuscrisul a fost transmis întâieii sale născute, Ella Marcovici... La decesul acesteia însă romanul nu a mai fost găsit. Dacă mai există sau nu rămâne o întrebare căreia se cuvine să îi răspundă cercetarea istorico-literară de la noi și din Israel. (Informația ne-a fost furnizată de Cora Benador-Freiberg, fata cea mică a autorului.)

O trilogie din care, peste un arc de timp, s-ar fi înfăptuit, așadar, două treimi, dar din care, până astăzi, rămâne cunoscută doar prima dintre ele... Un bildungsroman ambientat într-o frescă socială documentată temeinic, într-o formulă care își găsește similitudini și în restul literaturii noastre (după Mihai Zamfir, pe acest principiu de construcție, al „documentarismului” se bazează și Camil Petrescu în romanele sale; la fel, G. Călinescu). Cititorului de astăzi îi rămâne să citească *Germinările* cu nostalgia că Ury Benador nu a insistat cu destulă îndărătnicie în proiectul său inițial, de a scrie o saga precum Galsworthy, Roger Martin du Gard sau alții asemenea, dar nici nu a abandonat vreodată proiectul îndelung amânat.

În retrospectiva sa pe seama autorului, Al. Mirodan socotea că „*Ghetto veac XX*, cartea care l-a făcut cunoscut, este o frescă de proporții, o tentativă extraordinară de a da tabloul general al vieții evreilor din România. Miza autorului este, ca de obicei, maximă; el dorește să epuizeze subiectul,

atenția acordată zonelor de locuire iudaică ale orașelor din Vechiul Regat. Altminteri, el își găsește cu îndreptățire locul alături de toți autorii care evocă lumea urbană românească în feluritele ei ipostaze și moduri de existență, de la G.M. Zamfirescu la Cezar Petrescu și chiar Liviu Rebreanu (*Gorila*), care dau imagini memorabile ale Bucureștiului, la Mihail Sadoveanu, „expert” în imaginea târgurilor moldovenești; și destui alții... Nu știu să avem, deocamdată, o antologie a prozei ce și-a ales drept protagonist orașul din România interbelică, dar atunci când ea se va face, este limpede că *Ghetto Veac XX* nu va putea lipsi din paleta ei, cu accentele sale pe mica lume evreiască din lumea mai amplă a urbanismului autohton emergent. De fapt, tocmai aici stă interesul de factură documentar-istorică a romanului său, căci nu este vorba doar, cum s-a spus până acum, despre evocarea mediilor evreiești, ci, implicit (și într-un sens mai larg), și despre observarea indirectă a diversității etnoculturale și religioase a orașului modern de la noi. Din acest punct de vedere suntem aproape de atmosfera – duios adusă în discuție acolo – din *Take, Ianke și Cadâr* (1932) de Victor Ion Popa, scrisă, și ea, anterior instaurării dictaturilor tot mai brune interbelice la conducerea țării.

Romanul *Ghetto veac XX*, așa cum a rămas el cunoscut, împrumută titlul ciclului romanesc proiectat. Primul volum se numește, de fapt, *Germinări* și trebuia să fie urmat de *Mâl și beznă*, iar apoi să se încheie cu *Urcuș în gol*. Se pare că în ultima parte a vieții autorului, volumul secund era, în principiu, gata. Trecuseră, așadar, mai multe decenii de la publicarea primului, scriitorul negrăbindu-se să ducă mai departe povestea eroului său. Și nu este de mirare. Opțiunile de tinerețe ale acestuia păruseră invalidate sau puse în criză de dictaturile ultranaționaliste și militariste, fasciste din România, iar apoi de survenirea noilor

Se poate spune, așadar, că Benador a fost mereu omul momentului, adaptându-se cu zel și promptitudine noilor împrejurări schimbătoare, modificându-și cu repeziciune mai vechile crezuri. A condamna pripit a fost mereu la îndemână, la fel de lejer ca a scuza pripit adaptabilitatea ușor confundabilă cu oportunismul. Într-un mediu supus însă unor modificări radical opuse, de la o clipă la alta, cum a fost Europa anilor 1940 și, desigur, și România, nici populația majoritară nu s-a descurcat, cel mai adesea, onorabil (Lucian Boia a arătat-o clar într-o carte memorabilă). Mai degrabă rămâne de semnalat „... necesitatea – stringentă, cred eu – a unei dezbateri serioase pe tema contribuției evreilor români la dezvoltarea literaturii naționale” (R. Voncu, *op.cit.*, p. 15)

Toate cele de până aici se referă la contexte și împrejurări ale vieții și operei autorului care, în calitate de prozator, a oferit pieței noastre literare volumele de povestiri *Appasionata* (Ed. Alcalay, București, 1935) și *Preludiu la Beethoven* (Ed. N.C., București, 1940), precum și romanele *Ghetto veac XX* (Ed. Alcalay, București, 1934), *Subiect banal* (Ed. Alcalay, București, 1935), *Hilda* (Ed. Cugetarea, București, 1935), *Final grotesc* (1940) și *Gablonz Magazin universel* (E.P.L., București, 1961). *Beethoven, omul* (E.P.L., București, 1964) a fost mai degrabă o biografie romanțată a marelui compozitor, dar ea întregea o operă păgubită, totuși, de urmările promise la cel mai semnificativ roman din seria de autor: *Ghetto veac XX*, conceput ca primă parte dintr-o trilogie.

Rămâne un lucru stabilit încă din epocă de critica literară că, prin romanele sale, Ury Benador vine cu un realism social robust, ilustrat prin teme și motive ambientate în mediul citadin. Nu este singurul scriitor de origine evreiască vădind această opțiune, el stând alături de I. Peltz prin

teritoriul României propriu-zise de dictator vădesc o anume doză de indulgență, de umanitate, putându-se astfel, în mod legitim, spera mai mult din partea mareșalului și existând o platformă de pe care se putea încerca o reconstrucție a raporturilor dintre majoritatea românească alunecată, la nivel oficial, spre extremă și minoritatea din ghetou. S-ar putea să fim, deocamdată, prea aproape, din punct de vedere istoric, pentru a putea judeca suficient de atent situația dată, caz în care condamnarea ori absolvirea ar trebui să fie temporizată, să vădească prudență. Lucrurile în sine par să fi stat însă astfel la nivel faptic, iar rememorarea lor poate oferi temeiul judecăților morale de mai apoi.

Schimbarea regimului odată cu 23 August 1944 și intrarea armatelor sovietice în România au modificat drastic datele problemei. Începând cu 1948, țara – transformată acum în republică – s-a supus noului regim totalitar de extremă stângă, provocând reorientări spectaculoase în viața publică. În calitate de membru al *Comitetului Democratic Evreiesc*, Ury Benador și-a făcut auzită vocea, în noul context, în buletinele acestuia, înfierând sionismul și renegându-și destule poziționări anterioare. Cum, de atunci, nu doar după 1989, stalinismul a fost denunțat ca un exces tiranic, de extracție moscovită, extins și în statele satelite, printre care a ajuns să se numere și România, alunecarea lui Ury Benador înspre această formă de colaborare a fost pusă, și ea, sub semnul dubiilor de natură etică. A fost, totuși, demnă de oprobriu speranța unui minoritar că noua orânduire va crea un cadru mai drept și mai favorabil afirmării celor de felul său, sub semnul internaționalismului proletar? Formă de speranță instinctivă, de naivitate ideologică sau de simplă ajustare pragmatică la împrejurări potențial favorabilă, și această chestiune rămâne să mai fie discutată.

Centralei evreiești înființate de regimul Antonescu, *Gazeta Evrească*. Articolele sale „mobilizatoare” invitau evreii să facă donații pentru Wehrmacht, să se prezinte voluntari, iarna, la curățirea străzilor de zăpadă, căci „munca este sănătoasă pentru corp”, și alte asemenea atitudini care i-au adus printre ai săi o reputație depreciativă. Se explică astfel, poate, cum de Benador nu figura pe lista scriitorilor evrei interziși și epurați din bibliotecile publice alcătuită în mod oficial în noiembrie 1941, sub titlul *Scriitori evrei ale căror lucrări sunt interzise la vânzare și la găzduirea lor în bibliotecile școlare și publice, în instituțiile, asociațiile și întreprinderile care editează și vând asemenea publicații*. În 5 noiembrie 1942, Mihail Sebastian o menționa deja în jurnalul lui: „Un ordin al Ministerului Propagandei dispune scoaterea cărților de autori evrei din librării și biblioteci. Am văzut azi la «Hachette» două imense tablouri tipărite cu litere mari: Scriitori evrei”.

O asemenea situație nu a fost însă singulară în acea vreme. Despre A.L. Zissu, prozator și prosper om de afaceri bucureștean, s-a spus că: „Relațiile sale apropiate cu oameni de dreapta, dintre care unii erau de-a dreptul anti-semiți, de la Nae Ionescu la Mihai Antonescu, i-au adus o reputație destul de proastă în mediile democratice, motiv pentru care meritele sale în salvarea a mii de evrei români în timpul Holocaustului, ca și în organizarea emigrărilor în ceea ce va deveni Statul Israel, nu sunt nici astăzi recunoscute așa cum s-ar cuveni” (R. Voncu, *op.cit.*, p. 63). Discuția cu privire la toate acestea vizează, prin urmare, o categorie întreagă de oameni de cultură evrei și a trage concluzii este, deocamdată, prematur. Este vorba de purtătorii de opinie ai evreimii românești care, remarcând poate domolirea treptată a zelului exterminator antonescian exercitat în Transnistria, s-au iluzionat că măsurile luate pe

mult mai recent, culegerea de texte critice a lui Răzvan Voncu, *Scriitori evrei în cultura română* (București, Ed. Hasefer, 2020). Asta ca să nu mai amintesc și dicționarele dedicate scriitorimii autohtone, în primul rând *Dicționarul General al Literaturii Române*, până în prezent editat în două ediții, ori istoriile literare sintetice din ultimele decenii, în primul rând cea de amplă cuprindere a lui Nicolae Manolescu.

Fiecare nou prilej de a completa peisajul acela de o complexitate nebănuită permite astfel tot mai mult cunoașterea împrejurărilor în care, atât majoritarii, cât și scriitorii din ghetou, s-au intersectat, s-au cunoscut, uneori s-au și influențat, conturând o atmosferă culturală specifică, de excepție. Și aceasta fără a ignora tensiunile din epocă, existența unui discurs antisemit și intolerant pe de o parte, și a altuia sionist, pe de altă parte, între cele două întinzându-se un spectru nuanțat de atitudini care putea duce, în planul vieții imediate, de la părăsirea definitivă a țării (cazul lui Fundoianu devenit francez cu numele Fondane) până la atașamentul de români și românitate fără părăsirea identității evreiești (cazul Sebastian) sau până la convertirea completă și plină de fervoare la creștinismul ortodox (cum era să se întâmple cu N. Steinhardt, e drept, abia în închisorile comuniste de după Al Doilea Război Mondial).

Într-o altă lumină însă, readucerea în discuție a lui Ury Benador ridică și chestiuni care țin de mai corecta așezare a acestui autor într-un peisaj de circumstanțe istorice complexe, modelat extrem de dinamic în preajma jumătății secolului. Înainte de toate, se oferă scrutării problema înțelegerii, din perspectiva posterității, a atitudinii acestuia în perioada dictaturii antonesciene, în plină perioadă a persecuțiilor evreiești (pogromul de la Iași, munci silnice etc.). Între 1941 și 1944, scriitorul a scris în organul de presă al

acompaniată de recente recuperări masive ale operei critice a lui Pompiliu Constantinescu și a altor exegeți interbelici, îngăduie lectura în paralel a glosatorilor și a celor pe seama cărora s-a glosat, pentru o mai nuanțată cunoaștere și, mai cu seamă, pentru amplificate delicii de receptare.

Cum se știe, o literatură își dezvăluie piscurile nu singure, ci luând seama și la înălțimile mai modeste, care adaugă varietate peisajului. Munții sunt admirabili, dar poezia intrinsecă a lanțurilor deluroase ce îi asezonează adaugă impresiei generale a contemplatorului. Chiar dacă Benador nu a fost autor de capodopere, scrisul lui în limba română, despre oameni și locuri din această parte de lume, a adăugat culoare, parfum și valoare unei modernități literare interbelice socotite până astăzi o culme greu de întrecut a culturii naționale.

Pe de altă parte, fiind vorba despre recuperarea unui autor evreu, unul dintre nu foarte mulții care s-au exprimat în spațiul nostru cultural, interesul față de creația lui deschide încă o cale spre înțelegerea mai bună a contribuției autorilor iudaici la ansamblul literar românesc dintre războaie. Acest patrimoniu este încă insuficient cunoscut, în pofida pașilor înainte care s-au făcut în reconstituirea unui peisaj plin de surprize și deloc lipsit de virtuți artistice. Știm astăzi mai multe despre scrisul și viața lui Mihail Sebastian, a lui Benjamin Fondane și a lui Ilarie Voronca. Ar încăpea însă un plus de cunoaștere pe seama lui Felix Aderca, I. Peltz, Ion Călugăru ori H. Bonciu. Au apărut instrumente de lucru, precum incompletul, dar foarte utilul *Dicționar neconvențional al scriitorilor evrei de limbă română* (Tel Aviv, Ed. Minimum, I: A – C, 1986, II: D – F, 1997 și III: G – I. 2008) de Al. Mirovan, cartea de eseuri în trei volume a lui Ion Cristofor, *Scriitori din Țara Sfântă* (Cluj-Napoca, Ed. Napoca Star, I: 2000, II: 2002; III: 2004) și,

CUVÂNT-ÎNAINTE

Readucerea în atenție a lui Ury Benador (pe numele său real Simon Schmidt, născut în 1 mai 1895, în comuna Milișăuți din județul Suceava, și trecut la cele veșnice în 23 noiembrie 1971, la București) are o semnificație multiplă. În primul rând este vorba despre recuperarea din uitare a unui autor interbelic de literatură română. În *Istoria critică a literaturii române*, Nicolae Manolescu îl trece pe Benador la capitolul „romancieri complet uitați”, alături de Carol Ardeleanu și de I. Peltz. În schimb, în epocă, Pompiliu Constantinescu socotea că „este un scriitor de autentic talent” („Ury Benador: Subiect banal”, în *Opere. III: Publicistică (1933-1936)*, ed. de Mihaela Constantinescu-Podocea, București, Academia Română & Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2021, p. 840).

Retipărirea romanului benadorian de către Editura Publisol pare să facă parte dintr-un binevenit program de rejuvenare a raftului doi al literelor noastre, fără o asemenea operațiune raftul unu rămânând cumva suspendat într-un soi de ultim etaj al unei piramide plutitoare. Premisa tacită este că trecerea timpului și schimbarea convențiilor culturale, mutația valorilor estetice și remodelarea mentalităților produc, toate, noi efecte, permițând reevaluări binevenite în ansamblul artistic al patrimoniului național. Deja a fost republicat Carol Ardeleanu (*Am ucis pe Dumnezeu*, Ed. Publisol 2022) și se pregătesc pentru revenire și romane ale lui I. Peltz, ceea ce, într-o lectură